

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Onomastisk skalareduktion

kunsten at skabe byer i byen alene ved sprog

Sandst, Line

Published in:
Bebyggelsenamnens dynamik

Publication date:
2019

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Sandst, L. (2019). Onomastisk skalareduktion: kunsten at skabe byer i byen alene ved sprog. I Bebyggelsenamnens dynamik: Handlingar från NORNA:s 47:e symposium i Lund 11–12 maj 2017 (s. 59-71). Norna-Foerlaget. <http://sprakochfolkminnen.diva-portal.org/smash/get/diva2:1335172/FULLTEXT01.pdf>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

NORNA-rapporter 97

Bebyggelsenamnens dynamik

Handlingar från NORNA:s 47:e symposium
i Lund 11–12 maj 2017

With summaries in English or German

Redigerade av Kristina Neumüller & Elin Pihl (huvudred.),
Sofie Laurine Albris & Jesper Hansen

Uppsala 2019

Bebyggelsenamnens dynamik

Handlingar från NORNA:s 47:e symposium i Lund 11–12 maj 2017
Redigerade av Kristina Neumüller & Elin Pihl (huvudred.),
Sofie Laurine Albris & Jesper Hansen

© Respektive författare 2019

Utgiven av Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och
folkminnen, i samarbete med NORNA-förlaget, Uppsala 2019

Institutet för språk och folkminnen

Namnarkivet i Uppsala

Box 135

751 04 Uppsala

www.isof.se

NORNA-förlaget

Box 135

751 04 Uppsala

www.norna.org

ISBN 978-91-7276-099-8

ISSN 0346-6728

Permanentlänk:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-1658>

Omslag och grafisk form: Tone Gellerstedt

Omslagsfoto: Ola Svensson

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter
anlitas utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Bebyggelsenamnens dynamik. Handlingar från NORNA:s 47:e symposium i Lund 11–12 maj 2017. (The dynamics of settlement names. Proceedings from NORNA's 47th symposium in Lund, 11–12 May, 2017.) Edited by Kristina Neumüller & Elin Pihl (main eds.), Sofie Laurine Albris & Jesper Hansen. NORNA-rapporter 97. Uppsala 2019. 97 pp. 978-91-7276-099-8

The dynamics of settlement names was the theme of NORNA's 47th symposium, held in Lund in May 2017. This volume presents seven of the papers read at the symposium. Two of these were part of a workshop on Scandinavian place-names in *-lev/-löv*. The rest of the papers covers a broad range of perspectives on settlement names and settlement history, from past to present.

Keywords

onomastics, name research, place-names, settlement names, settlement history, street names, name variation, name theory, name usage.

Innehållsförteckning

Förord	5
Peder Dam Bebyggelseslag i det danske navnemateriale. Resultater og metoder fra en tværfaglig og kvantitativ undersøgelse af de danske bebyggelsesnavne	7
Vidar Haslum Klassifisering av yngre bostedsnavn. Geografiske, kronologiske og kontekstuelle variasjoner	17
Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen Nordvestsjælland - <i>tved</i> -navne – og deres onomastiske og bebyggelsehistoriske karakteristika	29
Kristina Neumüller Beläggens dynamik. Namnbyten, namnkonkurrens och namnförvirring i Bråbo härad	45
Line Sandst Onomastisk skalareduktion. Kunsten at skabe byer i byen alene ved sproget	59
Workshop om navn på <i>-lev</i> och <i>-löv</i> :	
Sofie Laurine Albris & Peder Dam Status og perspektiver på de danske <i>-lev</i> -navne. Betragtninger fra workshoppen om de skandinaviske stednavne på <i>-lev/-löv</i>	71
Ola Svensson De skånska <i>-löv</i> -namnen	83
NORNA-rapporter	94

Onomastisk skalareduktion

Kunsten at skabe byer i byen alene ved sprog

LINE SANDST

Denne artikel præsenterer et af tre resultater fra min ph.d.-afhandling *Urbane Stednavne – storbyens sproglige dimension* (2016). I afhandlingen undersøgte jeg det onomastiske landskab i tre undersøgelsesområder i København. Med termen *onomastisk landskab* mener jeg proprierne i det lingvistiske landskab, som er det landskab af tekst, der findes i byer.

I det onomastiske og lingvistiske landskab kan det nogle gange være svært eller ligefrem umuligt at skelne mellem, om et tegn skal opfattes som et appellativ eller et proprium (Sandst 2016 s. 93–155). Dertil kan et tegn måske opfattes entydigt som proprium i en skriftsproglig sammenhæng, men i en talesprogssituation fremstå tvetydigt. Her spiller diskursen for propriers placering i byen (Sandst 2016 s. 101–112) en væsentlig rolle både for navngiverne, der kommunikerer, og for sprogbrugerne der skal forstå. Når vi som mennesker konfronteres med tekst i bybilledet, perciperes det visuelle udtryk som en helhed af samtlige bestanddele, der findes i den perciperede enhed. Denne enhed kan bestå af både proprium, appellativer, billeder og længere tekststykker, og det kommunikerede kan fremstå i forskellige farver, skrives med forskellige skrifttyper og tilrettelægges i en særlig komposition, der tilsammen skaber tek-

stens betydning (Sandst 2016, Kress 2010, Kress & van Leeuwen 2006, Scollon & Scollon 2003). I den visuelle og multimodale kommunikationssituation i byen kan man derfor ikke isolere navneformen i sig selv, men må forholde sig til propriet i den givne kommunikationssituation og tekstuelle fremtrædelsesform den findes i. Og denne veksler fra navnetype til navnetype (Sandst 2016).

Det følgende handler om kategorien gadenavne og deres retoriske potentiale. Jeg viser og diskuterer, hvordan der kan skabes en betydning, der frembringer forestillingen om et unik, afgrænset sted i byen (en by i byen), der ikke nødvendigvis er afhængig af realia og byens arkitektoniske fremtoning og tilrettelæggelse. Dette onomastiske retoriske fænomen kalder jeg *onomastisk skalareduktion*. Jeg vil foretage zoom i skalaer, fra gadenavne på bykortets makroniveau til gadeplanets mikroniveau. Jeg tager udgangspunkt i proprium som et (også) skriftsprogligt fænomen, og den betydningskapacitet proprium i den urbane, skriftlige kontekst har, som kan udnyttes til bl.a. at skabe forestillingen om en by i byen. Alle eksempler er empiriske og stammer fra Sandst (2016).

At skabe sted ved skalareduktion

Da de europæiske byer voksede i forbindelse med industrialiseringen i slutningen af 1800-tallet, skete det så hurtigt, og byerne blev så store, at de faktisk blev *for* store for byboen at begribe. For at kunne begribe byen og færdes i den, har vi brug for mindre enheder. Vi må reducere i skala.

Med udspring i antropolog og etnolog Claude Lévi-Strauss' bog *Den Vilde Tanke* fra 1970 introducerede professor i kunst og kultur Martin Zerlang i *Bylivets Kunst* (2002 s. 16) begrebet skalareduktion i urban kontekst som et "forsøg på at gøre [byens] voldsomme udvikling overkommelig". Når mennesket konfronteres med en uoverkommelig masse, ønsker det spontant at forenkle, for at skabe "den formindskelse som giver den enkelte en fornemmelse af igen at kunne fange tingene med blikket". Med udgangspunkt i Lévi-Strauss skriver Zerlang:

I den normale omgang med fænomener er disse så store og byder os så meget modstand, at vi ikke kan fange dem i ét blik, men i kunstens verden reduceres skalaen, og da den såkaldte "skalamodel" således er mindre, "synes objektets totalitet knap så farlig". I den normale oplevelse og erkendelse går vi fra del til helhed, fordi vi må opdele "det reelle objekt" og dermed overvinde dets "modstand", men den æstetiske indstilling implicerer en skalareduktion, hvor selv det største og mest overvældende bliver overskueligt. (Zerlang 2002 s. 16.)

Begrebet skala er i de seneste års tid blevet et populært emne indenfor humanistisk forskning fra sociolingvistik til humanistisk geografi (se f.eks. Summerson Carr & Lempert 2016). Da Zerlang introducerede begrebet i 2002, var det med baggrund i den konkrete bevægelse at gå fra det store til det mindre, fra helhed til del. Hans objekt var skabelsen af en mindre by indenfor den større, altså en "by i byen".

Hos Zerlang er et prototypisk eksempel på en by i byen forlystelsesparken Tivoli i København. Tivoli ligger centralt, men er omkranset af hegn, der definerer et "indenfor" og et "udenfor". Tivoli har sin egen infrastruktur, sin egen arkitektur og fremstår helt igennem som en selvberørende enhed. Alt det, der findes udenfor, er ikke en del af stedet.

Han opregner syv karakteristika for "miniaturebyen", som han også kalder fænomenet. Den kendetegnes ved at være:

- 1: [...] lukket, hvor den moderne by er åben. Bymur og byport sætter skel mellem indenfor og udenfor.
- 2: Miniaturebyen er centreret i modsætning til den moderne by, der lider under at være uden midtpunkt.
- 3: Miniaturebyen er overskuelig og indrettet på visuel tilegnelse, mens den moderne by fortaber sig i forstæder og forstædernes forstæder.
- 4: Miniaturebyen er kendetegnet ved fortætningens intensitet i kontrast til den udfladning, som er en simpel følge af udstrækning.
- 5: Miniaturebyen antager gerne interiør-karakter i kontrast til den eksteriør-karakter, der i øvrigt præger byen.
- 6: Miniaturebyen har typisk, i og med den retter sig indad mod sin egen, afgrænsede verden, sin egen infrastruktur.
- 7: Ligesom miniaturebyen fremstår som selvberørende i rumlig henseende, løfter den sig også op over tiden og historien, idet den lukker sig om sig selv – som man kender det fra legetøjstogenes lukkede kredsløb gennem modeljernbanens land- og byskaber. (Zerlang 2002 s. 17–18.)

Den selvberørende by i byen er altså et specialiseret sted, en andethed, der ved at sætte forskel til det omkringliggende bliver særegen og selvberørende. Tivoli i København har f.eks. specialiseret sig i at være forlystelsespark, og gennem denne "fortætningens intensitet" skabes en kontrast til den omliggende by, hvorved Tivoli fremstår som en selvberørende enhed *i* den større by.

Da Zerlangs perspektiv er visuelt, og sprog er immaterielt, kan hans begrebsapparat ikke overføres direkte, men må tilpasses den sproglige situation propriert er en del af. Særlig "afgrænsethed" og skellet mellem det "indenfor" og "udenfor"-liggende (jf. punkt 1) er vigtige begreber at genkende de *sproglige* byer i byen med. Men de er også komplekse og abstrakte, og må forstås som sådanne. Fysiske byporte og hegn er ikke forudsætninger for de sproglige byer i byen. På den anden side kan

man ikke udelukke, at det visuelt særegne følger det sprogligt særegne og trækker samme grænser, hvorved de to strategier komplementerer hinanden. Men de forudsætter ikke hinanden.

Vekselvirkning mellem den monoreferentielle reference og associativ betydning

I historisk kontekst har navnegrupperne ændret vores, dvs. sprogbrugernes, forventninger til, hvad et gadenavn sprogligt kan indeholde. I 1970 skrev Bent Jørgensen:

Den største betydning får disse navnemængder [dvs. navnegrupper] dog ved den ændring de fremkalder i synet på begrebet efterled, men også synet på det udsagn, hele gadenavnet skal eller bør have, ændres fra et (uformuleret) krav om orientering via samtidigt eksisterende forhold til blot at fordre en lighed, der endda ofte forflygtiges gennem gruppenavngivningens tvang. (Jørgensen 1970 s. 41.)

Navnegrupperne markerer altså et sprogskifte, der udvider grænserne for, hvad et gadenavn kan og må sige om sin omverden. ”Virkelighedsbeskrivelse” i bred forstand er indtil gruppeddannelsens fremmarch¹, det mest udbredte motiv blandt gadenavne, der ofte skildrer destination, særlige karakteristika ved lokaliteten, ejerskabsforhold med videre (jf. Jørgensen 1970).

I modsætning hertil afspejler et gadenavn i en gruppe sjældnere realia ved den navngivne lokalitet, og dets ”egentlige betydning” skal derfor snarere findes i systemet. Det er gadenavnets status som medlem af gruppe, der validerer dets sproglige indhold, når ”virkelighedsbeskrivelsen” suspenderes. Man kan derfor sige, at gadenavnene i systemdannelserne afspejler selve systemdannelsen, som på denne måde får sin egen, selvberørende betydning. Dette illustreres da et medlem af det officielle navngivende udvalg i København (Fællesudvalget

for gaders benævnelse) i 1906 udtrykte sig således om dannelsen af en navnegruppe med bornholmske bynavne: ”Om man valgte det ene eller det andet af de to Navne, forekom ham at være ligegyldigt med Hensyn til Princippet. Spørgsmålet er, hvilket man finder kønnet” (BR 19. november 1906 s. 1371).

Ændringen af det sproglige indhold man siden gruppeddannelsens indtog finder i gadenavnene sker ikke på bekostning af gadenavnenes funktionalitet. Hvert gadenavn udpeger stadig et unikt vejforløb, men da systemkriteriet sigter mod at knytte gaderne sammen til enhed, vægtes systemdannelsens unikke reference egentlig højere end det enkelte gadenavns unikke reference. I mindste fald i konstruktionsøjemed.

Det er på kortets niveau navnegrupper tydeligst fremstår, og man bedst kan få fornemmelsen af ”fortætnings intensitet”. En (vellykket) navnegruppe vil fremstå som forskellig fra det øvrige onomastiske gadenavnelandskab, der omvendt betegner den udfladning ”som er en simpel følge af udstrækning” (jf. punkt 4 ovenfor). En sproglig by i byen må derfor have et sprogligt indhold af en så forskelligartet beskaffenhed, at enheden skiller sig ud fra den onomastiske norm i lokalområdet og/eller den for alle gadenavne onomastiske norm. Herved kan navnegruppen opfattes som ”selvbeboende” og ”løfte sig op over historien” (jf. punkt 7) forstået i dobbelt forstand: Den sproglige by i byen kræver et semantisk gennemsigtigt sprogligt indhold i det synkrone medsyn, hvorved gadenavnenes diakroni bliver af mindre væsentlighed for navnegruppens beståen. Det vil reelt sige, at vi som sprogbrugere skal kunne erkende, at der er et tema, der knytter et i princippet tilfældigt udsnit af gadenavne sammen. Det er altså gadenavnenes betydning på udtryksniveau, ikke den enkelte gades monoreferentielle funktion, der skaber forestillingen om, at gaderne hører sammen. Den ene type betydning suspenderer ikke den anden, det er tværtimod væsens vigtigt at et gadenavn i en sådan gruppe kan vippe frem og tilbage mellem den enkelte gades monoreferentielle funktion og gadernes fælles tema og de asso-

1. Gruppenavngivning kendes i Danmark i to perioder. Den første fandt sted i 1610–1670, da Skipperboderne og Nyboder blev bygget. Den anden dukkede op i kølvandet på sløjfningen af Københavns volde i midten af 1800-tallet, og den massive udbygning af København, der fulgte, som resultat heraf. Navngivningsstrategien har været virksom lige siden og er i dag et af de mest populære navngivningsmotiver i urban navngivning.

ciationer gaderne indbyrdes forudsætter og afstedkommer. Gadenavnenes indbyrdes alder i forhold til hinanden er derfor ligegyldig. Den sproglige by i byen er afhængig af en åben forbindelse til talesproget og associationer i det synkrone her-og-nu. Lad os se nærmere på et empirisk eksempel.

Et prototypisk eksempel: Det Mytologiske Kvarter

Ligesom skift i arkitektur skaber en andethed, som vi registrerer i den visuelle tilegnelse af byen, kan en pludselige og konsekvente sproglig ensartethed eller tematik give illusionen af, at noget hører sammen og må opfattes i sammenhæng.

Det kan blive en andethed, som adskiller det særligt navngivne område fra resten af det omliggende gadenavnlandskab ved at bryde med den onomastiske norm, der hersker i områdets øvrige gadenavne – og det giver fornemmelsen af en enhed indeni en større del. En fortætningens intensitet.

Det Mytologiske Kvarter er vokset frem over tid, hvor flere og flere gader med tiden er blevet bygget og navngivet indenfor samme tema. I mit undersøgelsesområde fandtes 11 af disse navne, men navnegruppen strækker sig udenfor undersøgelsesområdet med flere gader og navne. Den seneste tilføjelse skete i 2014, og flere kan endnu dannes.

Et tilfældigt udsnit af en del af navnegruppen indeholdt følgende gadenavne, som nedenfor er angivet sammen med tilkomstår:

Thorsgade 1863
Baldersgade ca. 1876
Bragesgade ca. 1887
Heimdalsgade 1892
Ægirsgade 1899
Nannasgade 1904
Vølundsgade 1904
Mimersgade 1925 (gaden forlænges i 1931)
Midgårdsgade 1926
Slejpnersgade 1937
Hamletsgade 1953

Gadenavnene nævner nordiske guder (Heimdal, Brage, Balder, Ægir, Nanna, Mimer og Thor), stedet hvor menneskene ifølge den nordiske myto-

logi bor (Midgård), Odins hest (Slejpner) og de nordiske sagnfigurer Vølund og Amlid (Hamlet). *Hamletsgade* kan siges at være løst knyttet til gruppen, hvilket jeg vender tilbage til.

Navnegruppens oprindelse er dunkel. De skriftlige kilder melder intet om motivationen for det første og siden gruppedannende navn *Odinsgade*, der fik sit navn i 1860 (BR 1860 s. 302), og formelt ligger udenfor undersøgelsesområdet. Da *Thorsgade* som næste navn i gruppen godkendes i 1863, er kilderne ligeledes tavse (jf. BR 1964 s. 105). *Baldersgade* og *Bragesgade* figurerer begge på kort i 1887 (Magistratens 4. Afdeling, kort 358). Men da Baldersgade oprindelig var privatejet og først overgik til offentligt vedligehold i 1905, mens Bragesgade oprindelig var og stadig er en privat fællesvej, fortaber motivationen for disse navnedannelser sig ligeledes, da der ikke findes kildemateriale herom.

Hvad der derimod kan spores, er opfattelsen af navnegruppen som en sammenhængende enhed i takt med gruppens udvidelse. Da Heimdalsgade navngives i 1892, altså ca. 30 år efter det første navn i gruppen, kan følgende bemærkning læses om motivationen for navnet:

For den private Vei N (i Kvadraterne D 2 og 3), som nu benævnes Vei til Raadmandsmarken, have Eierne andraget om, at den maatte blive kaldt Merkurgade, eller at der maatte blive vedtaget et andet Navn for den. Den nuværende Betegnelse er ikke noget Navn; jeg troer, at den er fremkommen derved, at jeg i sin Tid, medens den endnu næsten ikke var bebygget, har brugt den for overhovedet at kunne betegne Veien, og det forekommer mig, at Eiernes Ønske om et Navn, hvorved, den skjelnes fra Raadmandsgade er berettiget. Men Merkurgade bør det ikke være, da der i den nærmeste Egn bruges Navne fra den nordiske Mythologi. Jeg synes, at den kunde kaldes Heimdalsgade. (BR 1893 s. 721.)

Senest i 1892 var bevidstheden om kvarteret som særegent sprogligt sted altså opstået. I 1892 fandtes der i området fire mytologiske gadenavne *Odinsgade*, *Thorsgade*, *Baldersgade* og *Bragesgade*, samt tre memorialnavne *Gormsgade*, *Thyrasgade* og *Dagmarsgade*. Med den næsten ligelige fordeling mellem (nordisk) mytologiske navne og navne fra den danske kongeslægt, kan man vanskeligt tale om en tydelig gade-

Figur 1a og b. Ovenfor ses to informationstavler i Det Mytologiske Kvarter. Billedet til venstre bevidner den semi-officielle navngivning af området Det Mytologiske Kvarter, og sætter navnedannelsen i forbindelse med skabelsesberetningen i den nordiske mytologi. Billedet til højre illustrerer de informationstavler som hænger under hvert gadeskilt i området og fortæller om den figur, gaden er opkaldt efter. Skiltene er opsat af Københavns Kommune.

FOTO: LINE SANDST

navnetematik. Alligevel foretages her et bevidst valg om navngivningsstrategi, og fra dette tidspunkt bygges der videre på tematikken.

Navnegruppens "renhed" kan imidlertid diskuteres. *Hamletsgade* er opkaldt efter den danske sagnfigur prins Amled, som fik navnet *Hamlet* igennem Shakespeares dramatisering af sagnet. Navnet bryder med en streng navnetematik ved brugen af en anglicisme, som det eneste i gruppen. Dertil kan der iagttages en "tematiske vaklen" i navngivningerne, der fandt sted i perioden 1904–1937. Her lyder motiverne for navnedannelserne skiftevis "den nordiske Gudelære" og "den nordiske Mytologi", således *Sleipnersgade*, *Midgaardsgade*, *Mimersgade*, *Nannasgade* og *Vølundsgade* (se BR 1937 s. 8, BR 1926 s. 7 samt BR 1904 s. 1495). I enkelte tilfælde angives slet ingen begrundelse for navnevalg, således da *Fenrisgade* knyttes til gruppen i 1914 (BR 5. januar 1914 s. 2181). I

1941, da *Ølundsgade* skiftede navn til *Uffesgade*, specificeres navnegruppens tema og motivationen for navnevalget ved at: "et stort Antal Gader i dette Terræn Nordøst for Nørrebrogade er opkaldt efter Personer o.lign. fra **Danmarks Sagnhistorie**" (BR 20. maj 1941 s. 10, min markering). Navnegruppens tema er i 1941 altså udvidet fra nordiske guder, over dyreskikkelser til sagn og den nordiske mytologi inkl. sagnfigurer.

Temaet for navnegruppen med de mytologiske skikkelser har ligget nogenlunde fast siden senest 1892, dog med nogle få afstikkere. Senest tilkommet er gadenavnet *Sigynsgade* der trådte i kraft 1. august 2014. Navnet blev valgt, fordi hun er Lokes hustru i den nordiske mytologi, og da Vejnavne-nævnet har "fokus på, at opkalde københavnske veje efter kvinder, herunder mytologiske kvindnavne" (TMU 2014-0081306). Endnu mangler navnegruppen en **Lokesgade*. Manglen kan skyldes,

at der ligger en Lokesvej ca. 33 km fra navnegruppen, eller at de negative associationer, der ofte forbindes til den mytologiske figur Loke, skønnes at gøre skikkelsen til et uegnet navngivningsmotiv.

Med navnet *Sigynsgade* genkendes det nordisk mytologiske tema, men vi bevæger os til stadighed længere ud i periferien af de alment kendte mytologiske skikkelser. De mest centrale figurer var dem, man først opkaldt efter (Odin, Thor, Brage, Balder osv.). Derfor aftegner der sig også en tematisk midte og periferi i proportional sammenhæng med navnegruppens udvidelse, hvor de mest centrale mytologiske skikkelser betegner de ældste gader i systemet (jf. Zerlangs centrum, punkt 2), mens birollerne tilfalder navnegruppens yngste lokaliteter.

I 2007 blev de mytologiske gadenavne forsynet med informationstavler under hvert gadeskilt, hvor man kan læse om de mytologiske skikkelsers roller i den nordiske mytologi. Samtidigt blev området navngivet *Det Mytologiske Kvarter*.

Navnet *Det Mytologiske Kvarter* lever i dag en semi-officiel tilværelse, da det aldrig er blevet officielt godkendt af Vejnavnenævnet, der er det udvalg, der træffer den endelige beslutning om navne på gader og pladser i København i dag. Alligevel fremgår navnet på skilte, opsat af Københavns kommune, i det gruppenavngivne område. Det er således ikke kun hvert enkelt gades opkaldelsesmotiv, der refereres til. Hele systemdannelsen refereres til ved et samlende navn, og med denne sproglige handling knyttes gaderne sammen til ét hele, der fuldbyrder forestillingen om ét samlet sted midt i byen København. Det er i hvert fald den retoriske hensigt.

Bag navngivningen af navnegruppen står byfornyelsesprojektgruppen Områdefornyelsen Mimersgadekvarteret. I en rapport fra 2009 skriver de om navnedannelsen:

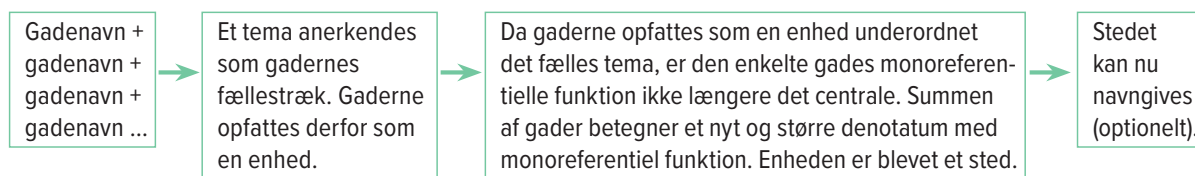
I et kvarter hvor gaderne bugner af gudenavne og andre overnaturlige væsener, er det nærliggende at gøre lidt ekstra ud af disse særprægede og ophøjede navne. Og derfor opstod ideen om det Mytologiske Kvarter. Det begyndte at tage form allerede i 2007, da en række informationstavler blev opsat rundt om i kvarteret. Her kunne man læse historien om de guder og andre væsener, der har lagt navn til gaderne. Den

sidste del af projektet kom på plads i 2009 med det store gavlmaleri af Yggdrasil i BaNanna Park. (Holm 2009 s. 18.)

Det er altså intentionen at ”genoplive” gadenavnens semantik og dermed vise og tydeliggøre gadenavnens tematiske slægtskab. Herved træder hver enkelt gadenavns individuelle monoreferentielle funktion i baggrunden, mens temaet knytter gadenavnene sammen til en større enhed, et sted, der derefter med en samlet monoreferentiel funktion sigtende til et større område, betegnes *Det Mytologiske Kvarter*. Informationstavlerne og mytologiske illustrationer er bragt ud på gadeplan for at fremhæve områdets andethed, så kvarteret fremstår som noget forskelligt fra den omkringliggende by. Dette fænomen med genkontekstualisering eller rebranding kendes også i andre lande og byer (se f.eks. Nyström 2011, Ashworth & Kavartzis 2010), og det kan gøres med udgangspunkt i andre navnetyper end gadenavne og på forskellige måder. Det særlige i dette tilfælde er, at forestillingen om en særegen by i byen stammer fra gadenavnene alene, og at det er gadenavnens tema der ligger til grund for, hvad stedet som helhed til sidst bliver kaldt, på samme måde som eksempelvis de talrige Fuglekvarterer, der findes i en lang række byer.

Resultatet bliver en onomastisk ordnet masse, hvor gadenavnene systematiserer og organiserer et særegent sprogligt rum, der kan fungerer som en sproglig by i byen. Og der er ingen hegn eller indgangsporte, der markerer indenfor og udenfor. Navnegrupperne kan herigennem blive selvberørende og rejse sig op over tiden, både fordi gadenavnene knyttes sammen på tværs af dannelsesstider i et synkront nu, og, som Carina Johansson påpeger i sin afhandling fra 2007, fordi byvandrerens viden om en navnegruppe samtidigt skaber en referenceramme, der muliggør, at andre navne tolkes ind i gruppen (Johansson 2007 s. 167).

Det Mytologiske Kvarter blev dannet med intentionen om at knytte gaderne sammen til en enhed ved brug af et tema. Fravalget af semantisk tematisk variation uden for systematikken bliver normen for stedets sproglige identitet, der sætter (for)skel til det omkringliggende onomastiske landskab. I 2007 defineredes gruppens tema igen, da byfornyelsesprojektgruppen navngav området *Det Mytologiske Kvarter*, men først og fremmest

Figur 2. Modellen viser udviklingsforløbet for gruppedannelse og onomastisk skalareduktion. Bemærk at sidste punkt i figuren er optionelt. Det er således ikke givet, at et gruppenavngivet område opfattes som en sammenhængende gruppe og et sted.

brander de stedet som et sted. Navnegruppen er vokset frem over tid og er blevet selvberørende. Gruppen løfter sig op over historien, da man trods gadenavnenes forskellige alder (diakroni), anerkender gaderne som en samlet gruppe i det synkrone medsyn hver gang et nyt navn tilføjes gruppen. Diakronien er i denne konstruktion mindre væsentlig.

Med introduktionen af dette retoriske greb i byens sproglige dimension, introduceres et mikro- og et makroniveau, der kan siges at være den onomastiske skalareduktions kerne. Gadenavnene i systemdannelsen udgør et mikroniveau, der både er underordnet systemdannelsens tematiske præference og det urbane orienteringshierarki, hvor man i højere og højere grad zoomer ud til makroniveau qua byernes stadig større størrelser. På denne måde vægtes stedet højere end gaderne, men gaderne skaber stedet.

Temaet kan derefter suspendere de enkelte gaders individuelle identitetsudpegning til fordel for at knytte gaderne sammen til det fælles steds denotation. Men gadenavnene i en sådan gruppe skal kunne veksle imellem hver enkelt gades individuelle monoreferentielle funktion – hvor gadenavnet som proprium udpeger en gade – og temaet på udtryksiden, der kræver aktivering af betydningsmuligheder og associationer, og som udgør den mørtel, der skaber forestillingen om sted.

På denne måde findes der urbane steder skabt af sprog. En tematisk navnegruppe knyttes internt sammen ved en associativt funderet erkendelse af sproglig samhörighed i et afgrænset område. En retorisk velkomponeret tematisk navnegruppe kan derfor skabe en sproglig andethed, som udskiller sig som ”onomastisk anderledes” i forhold til det omkringliggende onomastiske landskab. Samtidigt introduceres der med gruppedannelserne et mikro- og et makroniveau, der må ses i naturlig

forlængelse af byudvidelsens forvandling af byen til potentiel ”uoverkommelig masse” fra midten af 1800-tallet. Makroniveauet er systemkriteriets hjemsted. Når vi kender en systemdannelse, kan vi lokalisere den, uden vi behøver at kende samtlige gadenavne i systemet. Først når vi træder inden for systemet, kan det blive nødvendigt at orientere sig efter de individuelle gadenavne, som dog samtidig er fuldstændige nødvendige komponenter for at skabe stedet.

Netop fordi gadenavnene er semantisk gennemsigtige, muliggøres kunststykket at skabe en ny afgrænset lokalitet ved brug af de forhåndenværende proprier. Det er derfor vigtigt, at gadenavnene i en navnegruppe kan vippe frem og tilbage mellem den rene monoreferentielle funktion og en samtidig reference til de øvrige gadenavne i gruppen på baggrund af konnotationer. Den sproglige by i byen er et specialiseret sprogligt byrum, der gennem denne fornemmelse af fortætning, skaber den andethed, der markerer forskel til den omkringliggende by. De semantisk gennemsigtige proprier har ”et vist appellativisk indhold, men de fungerer ikke desto mindre som navne, idet de ikke som appellativerne insisterer på at beskrive deres referenter” (Hansen & Heltoft 2011 s. 508). Og dette kan man udnytte til at skabe sted.

Gruppenavngivning, norm og forestilling om sted

I Administrationsgrundlag for Vejnavnenævnet (2014) beskrives gruppenavngivning som et af de tre navngivningskriterier, nævnet fortrinsvis bør vælge, når der skal navngives nye gader. Det påpeges, at det ofte anvendes ”når man skal navngive en række veje inden for et afgrænset område”, og for at vise vejenes samhörighed, bør nævnet finde på

et overordnet tema for navngivningen (Vejnavnævnets administrationsgrundlag 2014 s. 7). Det fremhæves endvidere, at nævnet så vidt muligt bør:

...være tro mod et eksisterende system, så hvis der etableres en ny vej inden for et system, så forsøger man så vidt muligt at vælge et navn inden for det eksisterende system. Ligeledes undgår man så vidt muligt at lægge navne, der hører til i et eksisterende system i andre områder i byen. F.eks. undgår man at navngive efter danske købstæder andre steder end de eksisterende kvarterer på Østerbro. (Vejnavnævnets administrationsgrundlag 2014 s. 7.)

Der opfordres altså til at bygge videre på eksisterende systemer og finde nye tematikker, når nye gader skal navngives. Men det skaber også problemer, da gruppenavngivning i dag (2019) er det hyppigst anvendte navngivningsmotiv i København og Danmark, så mange navne, der ville have passet ind i en systematik, er allerede anvendt andre steder i København eller i en omegnskommune og kan derfor ikke anvendes på ny.

Gruppenavngivning er altså blevet så udbredt, at det kan være vanskeligt at finde på nye temaer og udbygge de eksisterende systemer. Systemkriteriet er blevet en urban navngivningsskik, der er blevet normerende og har skabt navngivningspræcedens. Men systemkriteriets store popularitet er samtidig dets værste fjende. Hvis princippet skal være i stand til at ”vise vejenes samhörighed”, dvs. være udtryk for onomastisk skalareduktion, kræver det både sproglige grænser, at navnegruppen skiller sig ud fra den onomastiske norm og at gruppen ikke bliver for stor.

Flere navnegrupper er gledet ind i det onomastisk baggrundsstof, der danner det tæppe nye navnegrupper kan dannes på baggrund af og skabe andethed fra i takt med princippet udbredelse og eksisterende grupperes udvidelser. Når grupperne udvides, mindskes potentialet samtidig for sproglig variation i den samlede navnebestand. Det skaber en større grad af ensartethed, da en navnegruppes tema er definerende for, hvilke andre navne der sidenhen optages eller diskvalificeres som mulige medlemmer af gruppen. Når en navnegruppe udvides, får man mere af det, man havde i forvejen.

Når gruppenavngivning er blevet normen, bliver det samtidigt vanskeligt at skille sig ud fra normen ved brug af normen. Vi har lært at forvente, at nye områder navngives med et tema, og derfor opfatter vi det ikke længere som noget særligt. Det sætter højere krav til navnegruppens tema, der hele tiden må overgå sig selv for at overskride normen. Vi kan derfor måske godt se en navnegruppes tema og dets grænser, men hvor er det særegne henne? Når det særegne forsvinder, har vi nemmere ved at glemme stedet igen, og så fungerer det ikke som en by i byen.

Konklusion

Hvis onomastisk skalareduktion skal kunne lykkes, skal man som sprogbruger først og fremmest kunne gennemskue navnegruppens tema. Det vil sige, at gruppen skal bestå af gadenavne med et semantisk gennemsigtigt sprogligt indhold, for det er gennem associationerne og konnotationerne, sprogbrugeren kan afkode navnegruppens tema og den indbyrdes relation mellem gadenavnene. Dertil skal gaderne ligge ved siden af hinanden. Disse to forhold er forudsætningerne for, at man som sprogbruger kan sortere det fra, der falder indenfor og udenfor temaet i gruppen, hvorved navnegruppens grænser vil aftegne sig.

Hvis denne mentale øvelse lykkes, kan hver enkelt gades individuelle monoreferentielle funktion suspenderes til fordel for gruppens tema, der bliver det nye og større steds monoreferentielle funktion. Et sted er blevet skabt af gadenavne.

I denne forstand dannes gadenavnene med kollektivt sigte for klyngens skyld: Det er ikke gadenavnenes primære betydningsmæssige kvalitet at fortælle, hvor gaden fører hen, hvordan landskabet på navngivningstidspunktet så ud og så videre. Navnene dannes for navneklyngens skyld og med en intention om, at det indbyrdes tematiske slægtskab i gadenavnene kan danne fornemmelsen af sted. Det er altså en retorisk strategi.

Henrik Ågren skriver at gruppenavngivning ”markerar det (åtminstone hittills) yttersta stadiet i den svenska gatunamnngivningens frigörande från sammanhanget. På Manhattan i New York har ansvarig myndighet gått ännu ett steg längre och i stället för namn givit gatorna nummer” (Ågren 1999 s. 48). Set herfra kan gruppenavngivning

anskues som det retoriske værktøj, hvor sprogligt udtryk og den virkelighed, det betegner, viser størst muligt brud imellem sprogets og den fysiske virkeligheds verdener. Bruddet skaber, som Jørgensen ovenfor påpegede, nye rammer for, hvad stednavnet på udtryksniveau kan indeholde. Det enkelte gadenavn i en navnegruppe finder ikke sin etymologi som en afspejling eller beskrivelse af denotatum, men skal findes i sproget som abstraktion.

Der bliver således tale om et retorisk greb, der via sproget forsøger at sammenkæde nogle fysiske elementer (gaderne), så de fortættes til enhed (sted). Men fordi det sker som retorisk greb, og da sprog og virkelighed er arbitrært forankret, kan der være diskrepanser f.eks. imellem den faktiske arkitekturs udstrækning og det område, den sproglige konstruktion forsøger at sammenkoble til sted. Bruddet kan ske med eller uden intentioner herom, men hvis forestillingen om sted først er opstået, og der siden rykkes på stedets grænser, kan folk reagere. Således indkom i 2012 et høringssvar fra en borger forud for navngivningen af Aksel Sandemoses Plads i Valby i København. Borgeren klagede over gadens påtænkte placering med begrundelsen om, at kvarteret med forfatternavne lå ”på den anden siden af jernbanen” (TMU 2011-

150342). Borgeren havde altså fornemmelsen af et særegent sprogligt sted, som han samtidigt ønskede at værne om. Grænsen var jernbanen. Netop dette høringssvar illustrerer menneskets vilje til at se en forbindelse mellem sprogligt udtryk og denotatum – selv i denne ganske abstrakte konstruktion, som onomastisk skalareduktion er.²

Det er i dette sproglige paradoks, man kan forsøge at skabe den andethed, der danner forskel til den omkringliggende by. Og altså med sprogets kraft forme virkeligheden til en forestilling om sted. Den onomastiske skalareduktion udviser på én gang det åbenlyse brud mellem sprog og virkelighed og sprogets evne til at sammenkoble gadenavne dannet på forskellige tider i et nyt synkront tværsnit, der danner illusionen af ”enhed”, ”ordnet masse” og ”by i byen”.

Gadenavnene i navnegrupperne skal derfor have flere funktioner på én gang og både være mono-referentielt singulariserende som enkeltstående gadenavn og kollektivt udpegende som gruppe, der via den åbne forbindelse til det talte sprog, samtidigt (hvis normen i det onomastiske lokalmiljø brydes) kan danne fornemmelsen af sted og by i byen.

2. Trods høringssvaret udvidede Vejnavnenævnet navnegruppen, da de fastholdt placeringen af pladsnavnet.

Litteratur og kilder

- Administrationsgrundlag for Vejnavnenævnet, seneste revidering januar 2014. Internt dokument ved Københavns Vejnavnenævn udleveret med tilladelse til citat herfra. Kopi findes i Afdeling for Navneforsknings arkiv.
- Ashworth, Gregory & Kavaratzis, Mihalis (red.), 2010: *Towards effective place brand management. Branding European cities and regions*. Cheltenham.
- BR = Borgerrepræsentationens Forhandlinger. 1855–1997. København. Der henvises til årstal og sidetal i de trykte referater fra 1855–1924, som findes på Københavns Stadsarkiv. Referaterne fra 1925–1978, med undtagelse af årstallet 1936, findes i trykte særhæfter udgivet af Københavns Magistrat 2den Afdeling og findes i Afdeling for Navneforsknings arkiv. Der henvises til årstal og sidetal i disse særtryk. Relevante kilder vedr. officielle navngivninger i året 1936 er skaffet ved kopi af de trykte referater af Borgerrepræsentationens Forhandlinger fra Københavns Stadsarkiv, og der henvises til årstal og sidetal fra denne udgivelse, som svarer til de trykte referater 1855–1924.
- Carr, E. Summerson & Lempert, Michael (red.), 2016: *Scale. Discourse and Dimensions of Social Life*. Oakland, California.
- Gernsbacher, Morton Ann, 1997: *Attenuating Interference during Comprehension: The Role of Suppression*. I: *The Psychology of Learning and Motivation* 37. S. 85–104.
- Hansen, Erik & Heltoft, Lars, 2011: *Grammatik over det Danske Sprog 1–3*. Aarhus.
- Holm, Axel, 1887: *Magistratens 4. Afdeling, kort 358, 4/5*. Kjøbenhavn.
- Holm, Mille (red), 2009: *Afslutningsrapport Områdefornyelse i Mimersgadekvarteret*. København. (Findes i Afdeling for Navneforsknings arkiv.)
- Johansson, Carina, 2007: *I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm*. Uppsala. (Namn och samhälle 20.)
- Jørgensen, Bent, 1970: *Dansk gadenavneskik*. København.
— 1999: *Storbyens stednavne*. København.
- Kress, Günther, 2010: *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary Communication*. London & New York.
- Kress, Günther & van Leeuwen, Theo, 2006: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London & New York.
- Levi-Strauss, Claude, 1969: *Den vilde tanke*. København.
- Nyström, Staffan, 2011: *Att sälja en vision. Om ”mäklarnamn”, annonser och den stockholmska verkligheten*. I: *Namn i stadsmiljö. Handlingar från NORNA:s 42 symposium i Helsingfors den 10–12 november 2011*. Red. av Leila Mattfolk, Maria Vidberg & Pamela Gustavsson. Uppsala. (NORNA-rapporter 90.) S. 153–169.
— 2016: *Names and Meaning*. I: *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Ed. by Carole Hough. Oxford. S. 39–51.
- Sandst, Line, 2016: *Urbane navne – storbyens sproglige dimension*. Ph.d.-afhandling. København.
- Scollon, Ron & Scollon, Suzie Wong, 2003: *Discourses in Place. Language in the material world*. London & New York.
- TMU = Teknik- og miljøudvalgets mødereferater 1999–2015. Der henvises til mødedato eller årstal samt journalnummer i overensstemmelse med TMU's journaliseringssystem. Der ses variationer i systemet for journalnummereringen, hvilket afspejles i henvisningerne. Dokumenterne findes i Afdeling for navneforsknings arkiv.
- Zerlang, Martin, 2002: *Bylivets kunst. København som metropol og miniature*. Hellerup.
- Ågren, Henrik, 1999: *Gatunamn och platskänsla i Uppsala*. Uppsala.

Summary: Onomastic scale reduction. The art of creating cities within the city as a rhetorical strategy

Line Sandst

This article presents one of three main results stemming from my PhD thesis *Urban Place Names – the linguistic dimension of the city* (2016). In my thesis I examined the onomastic landscapes of three study areas in Copenhagen, Denmark. The term *onomastic landscape* refers to the proper names in the linguistic landscape that can be found in cities, from commercial names to street names.

In the onomastic and linguistic landscape it can sometimes be difficult, or even impossible, to decide whether a sign is to be regarded, for example, as a proper name or an appellative (Sandst 2016, pp. 93–155). Furthermore, a sign may be perceived uniquely as a proper name in a written-language context, but appear ambiguous in a spoken-language situation. This offers opportunities for linguistic creativity in a broad sense. In the visible onomastic landscape, what I call the positioning discourse for proper names in the cityscape (Sandst 2016, pp. 101–112) plays an important role in the process of distinguishing between grammatical categories. Simply put, it is all about communication and meaning-making in both the written and the spoken context, and different rhetorical strategies can be applied to different name types depending on whether a written or spoken situation is preferred.

In this article I focus on the category of street names. I present my theory of onomastic scale reduction as a rhetorical strategy with the potential to turn space into place by the use of group naming, i.e. the use of a group of names with a common theme. This rhetorical strategy is not necessarily dependent on the physical landscape, which makes the art of group naming particularly potent. Furthermore, the theme of the group-named area must be transparent and easily remembered, and must break with the onomastic norm in the immediate vicinity. All the examples given are empirical and are drawn from my thesis.